

Evaluatie van de vernieuwde beroepsopleiding advocaten.

Onderzoek onder startende advocaten en hun patronen

Janneke Lommertzen | Anne Groot

Onderzoek in opdracht van de Nederlandse orde van advocaten

Evaluatie van de vernieuwde beroepsopleiding advocaten.

Onderzoek onder startende advocaten en hun patronen

Janneke Lommertzen en Anne Groot

Januari 2026

© 2026 ResearchNed Nijmegen in opdracht van de Nederlandse orde van advocaten (NOvA)

Alle rechten voorbehouden. Het is niet geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in publicaties zonder nauwkeurige bronvermelding. ResearchNed werkt conform de kwaliteitsnormen NEN-EN-ISO 9001:2015 voor kwaliteitsmanagementsystemen, NEN-ISO 20252:2019 voor markt-, opinie- en maatschappelijk onderzoek en NEN-ISO 27001:2017 voor informatiebeveiliging

Inhoud

1.	Inleiding	1
1.1	Leeswijzer	2
1.2	Aanpak van het onderzoek	2
2.	Resultaten	4
2.1	Respons	4
2.2	Kenmerken startende advocaten	4
2.3	Kenmerken patroons	5
2.4	Opleiding	5
2.5	Ervaringen van startende advocaten met de vernieuwde beroepsopleiding	8
2.6	Ervaringen van patroons met vernieuwde beroepsopleiding	15
2.7	De rol van patroon	16
2.8	Suggesties voor verbetering	18
3.	Samenvattend	23

1. Inleiding

ResearchNed is eind 2024 door de Nederlandse orde van advocaten (NOvA) gevraagd een onderzoek uit te voeren naar ervaringen met het in 2021 vernieuwde curriculum van de beroepsopleiding advocaten.

Deze vernieuwde beroepsopleiding is de twee jaar durende formele scholing die advocaat-stagiairs volgen als onderdeel van hun driejarig stagetraject (op basis van een fulltime aanstelling). De eerste twee jaar van de advocaatstage volgen startende advocaten de beroepsopleiding advocaten. Dit is een praktijkgerichte beroepsopleiding waarin ethiek, vaardigheden en juridische inhoud zijn geïntegreerd. Er zijn drie hoofdpraktijken: Privaatrecht, Strafrecht en Bestuursrecht.¹ De opleiding bestaat uit een centraal deel en een decentraal deel. Tijdens de advocaatstage doet de stagiair praktijkervaring op binnen het kantoor waar de stagiair werkzaam is. Afhankelijk van de hoofdpraktijk en het kantoor volgt de stagiair het decentrale onderwijs bij de Uitvoeringsorganisatie Beroepsopleiding Advocaten (UO), The Law Firm School (LFS) of de Brauwerij. Het centrale deel van de beroepsopleiding wordt verzorgd door de UO.²

Het oude curriculum dateerde van 2013 en had een hoge studiebelasting. De huidige opleiding is verkort van drie naar twee jaar. Dit is mogelijk gemaakt doordat de opleiding nu meer is gericht op praktijkvaardigheden en ethiek, en minder op herhaling van theoretische kennis uit de bachelor- en masterfase. De studielast is hiermee circa twintig procent afgenomen. Theoretische kennis uit de masterfase wordt vooraf diagnostisch getoetst en gedurende de opleiding als bekend verondersteld. Stagiairs kunnen zich hiervoor indien gewenst zelf bij (laten) spijkeren. Door het inkorten van de opleiding zijn ook de kosten voor de opleiding gedaald.³

De tweejarige beroepsopleiding start twee keer per jaar, in maart en in september. De opleiding bevat drie toetsmomenten, de toets ethiek en twee integratieve dagen.

Na beëdiging wordt de advocaat-stagiair voorwaardelijk ingeschreven als advocaat op het tableau en mag deze aan het werk als advocaat. Na afronding van de opleiding en ontvangst van de stageverklaring vervalt de voorwaardelijkheid.

Gedurende de opleiding wordt de advocaat-stagiair op kantoor begeleid door een patroon of praktijkbegeleider. Een patroon is een ervaren advocaat die minstens zeven jaar in Nederland als advocaat staat ingeschreven. De patroons hebben de taak de ontwikkeling van de advocaat-

¹ Beroepsopleiding advocaten, geraadpleegd van: <https://beroepsopleidingadvocaten.nl/studenten> op: 17-12- 2024

² De Uitvoeringsorganisatie Beroepsopleiding Advocaten is een organisatie die bestaat uit een samenwerking tussen Centrum voor Postacademisch Juridisch Onderwijs (CPO) en Kyden.

³ Advocatenblad, geraadpleegd van: <https://www.advocatenblad.nl/2024/04/04/ba-aangekleed-of-uitgekleed/> op 14-1-2025

stagiair op systematische en structurele wijze te bewaken. Om de rol van patroon te mogen vervullen moeten zij een verplichte, praktijkgerichte patroonscursus van zes uur volgen en die elke drie jaar opfrissen in een drie uur durende opfriscursus.⁴

De hoofdvraag van dit onderzoek is in hoeverre de vernieuwde opleiding aansluit bij de opleidingsbehoefte van de startende advocaat en diens patroon, en aan de eisen en veranderingen in de samenleving. Om antwoord te kunnen geven op deze hoofdvraag, is deze vraag opgesplitst in twee deelvragen:

1. In hoeverre sluit de nieuwe opleiding aan bij de opleidingsbehoefte van de startende advocaat,
 - a. vanuit het perspectief van de startende advocaat?
 - b. vanuit het perspectief van de patroon?
2. In hoeverre sluit de nieuwe opleiding (volgens startende advocaten en patroons) aan bij de eisen en veranderingen in de samenleving?

1.1 Leeswijzer

Deze rapportage beschrijft de resultaten van het onderzoek naar ervaringen met het in 2021 vernieuwde curriculum van de beroepsopleiding advocaten. Allereerst wordt de aanpak van het onderzoek beknopt beschreven in §1.2. In hoofdstuk 2 worden vervolgens de resultaten van de enquêtes onder startende advocaten en patroons beschreven en weergegeven in tabellen en figuren, alsook de uitkomsten van de verdiepende groepsinterviews. Hoofdstuk 3, tot slot, bevat een samenvatting van de resultaten met antwoorden op de onderzoeksvragen.

1.2 Aanpak van het onderzoek

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, zijn er in opdracht van NOvA twee enquêtes afgenomen onder startende advocaten die de beroepsopleiding advocaten al hebben afgerond en hun patroons.

De vragenlijsten zijn ontwikkeld in nauwe afstemming met de NOvA, waarbij voor de vragenlijst voor de startende advocaten extra input is opgehaald bij o.a. de Stichting Jonge Balie Nederland, de belangengroep voor startende advocaten. De vragenlijsten startten met enkele achtergrondvragen gevolgd door vragen naar de ervaringen met verschillende aspecten van de vernieuwde beroepsopleiding advocaten.

De vragenlijsten konden worden ingevuld in de periode van 11 juni 2025 tot 1 augustus 2025. In totaal zijn er voor dit onderzoek 2.378 patroons en 2.555 startende advocaten aangeschreven. Dit betrof alle startende advocaten die sinds de start van de vernieuwde beroepsopleiding de

⁴ NOvA: geraadpleegd van: https://wetten.overheid.nl/BWBR0035981/2026-01-01/#Hoofdstuk3_Afdeling3.1_Paragraaf3.1.2_Artikel3.5a op: 18-1-2026

opleiding (kunnen) hebben afgerond.⁵ Alle respondenten ontvingen een e-mail met een persoonlijke link, waardoor het mogelijk was om degenen die de vragenlijst nog niet (volledig) hadden ingevuld herinneringsmails te sturen. Gedurende het veldwerk zijn er in totaal twee herinneringsmails gestuurd.

Om de uitkomsten van de vragenlijst goed te kunnen duiden en meer kwalitatieve inzichten te krijgen in de ervaringen met de vernieuwde beroepsopleiding advocaten, zijn er groepsinterviews gehouden. De kwalitatieve verdieping in de vorm van groepsinterviews met startende advocaten en patroons maakte het mogelijk met geselecteerde doelgroepen dieper in te gaan op aspecten die nog verdere duiding behoeften.

De interviews voerden we met behulp van een semigestructureerde interviewleidraad, een vaste, vooraf opgestelde leidraad voor elk gesprek, waarbinnen ruimte was om per interview de diepte in te gaan op bepaalde onderdelen. Daarnaast was er ruimte voor eigen inbreng van de geïnterviewden. De leidraad is voorafgaand aan de interviews afgestemd met de opdrachtgever. Van alle gesprekken zijn verslagen gemaakt; allemaal in hetzelfde gestructureerde format. Zo kon de verkregen informatie per onderwerp (onderzoeksvraag) systematisch geanalyseerd worden.

In totaal hielden we vier groepsinterviews, drie met startende advocaten en één met patroons. Per interview spraken we met twee tot drie personen. Respondenten benaderden we op basis van de ingevulde vragenlijsten. Aan het eind van de vragenlijst konden startende advocaten aangeven of ze benaderd wilden worden voor een verdiepend gesprek. Bij de selectie van de te interviewen personen hielden we rekening met rechtsgebied en opleidingsinstelling. We interviewden startende advocaten per rechtsgebied, maar met - indien mogelijk - variatie in instellingen waar de advocaten de opleiding hebben gevolgd. Voor het interview met patroons selecteerden we patroons met verschillende rechtsgebieden en opleidingsinstellingen van hun advocaat-stagiairs.

⁵ Dit betreft vijf cohorten, verspreid over drie jaar: maart 2021, september 2021, maart 2022, september 2022 en maart 2023.

2. Resultaten

2.1 Respons

Er deden in totaal 473 patroons en 644 startende advocaten mee aan dit onderzoek door de vragenlijst in te vullen. Dat komt neer op twintig procent van alle betrokken patroons die zijn aangeschreven en 27 procent van alle startende advocaten. Daarnaast spraken we in de groepsinterviews met drie startende advocaten binnen het bestuursrecht, twee binnen het privaatrecht, drie binnen het strafrecht en met twee patroons, werkzaam in bestuurs- en privaatrecht.

2.2 Kenmerken startende advocaten

Ongeveer een derde van de startende advocaten (n=187, 32%) die de vragenlijst invulde is in 2021 begonnen met de beroepsopleiding, 42 procent (n=245) in 2022 en iets meer dan een kwart (n=152, 26%) in 2023. Achttien procent (n=105) van hen rondde de beroepsopleiding in 2023 af, iets minder dan de helft (n=272, 47%) in 2024 en 35 procent (n=205) in 2025.

De leeftijden van startende advocaten die de vragenlijst invulden lopen uiteen, van 24 tot 64 jaar. Meer dan de helft (n=316, 54%) is jonger dan 30 jaar, en 31 procent (n=182) valt in de leeftijdscategorie 30-34. Startende advocaten in ons onderzoek zijn gemiddeld 31 jaar oud.

Een overgrote meerderheid van de startende advocaten (n=549, 94%) heeft zich niet inhoudelijk laten bijspijkeren voor de beroepsopleiding advocaten of naar aanleiding van de Basistest, zes procent (n=35) heeft dit wel gedaan.

Geïnterviewde startende advocaten

Er zijn drie advocaten bestuursrecht geïnterviewd, twee advocaten privaatrecht en drie strafrechtadvocaten. De advocaten privaatrecht en bestuursrecht zijn allen nog werkzaam op het kantoor waar zij hun stage liepen, waarvan één binnenkort een carrièreswitch maakt naar een beroep buiten de advocatuur. Van de strafrechtadvocaten gaf er één aan bewust gekozen te hebben de stage bij twee heel verschillende kantoren te volgen, om zo meer te kunnen leren van ook complexere rechtszaken. Twee van de drie strafrechtadvocaten voeren nu een eigen praktijk. De strafrechtadvocaten hadden alle drie reeds werkervaring in een juridisch beroep voordat zij begonnen aan de beroepsopleiding. Dit gold ook voor een startende advocaat bestuursrecht en een startende advocaat privaatrecht.

Op één na hebben de geïnterviewden het decentrale deel van de opleiding gevolgd bij de UO. Een geïnterviewde advocaat volgde het decentrale deel van de opleiding bij de LFS.

2.3 Kenmerken patroons

De meerderheid van de patroons (n=235, 53%) begeleidde in de afgelopen drie jaar één advocaat-stagiair; iets minder dan de helft begeleidde er meerdere (n=208, 47%). In veruit de meeste gevallen (n=165, 79%) gaat het dan om twee stagiairs.

Patroons hebben gemiddeld genomen veel werkervaring als advocaat. Men is tussen de 8 en 45 jaar werkzaam als advocaat, met een gemiddelde van bijna 22 jaar. De ervaring die respondenten als patroon hebben varieert van 1 tot 40 jaar, waarbij de gemiddelde respondent tien jaar werkzaam is als patroon. Gemiddeld genomen hebben de patroons in totaal ongeveer vier advocaat-stagiairs begeleid in hun loopbaan tot nu toe, dit varieert van 1 tot 25.

De meerderheid van de patroons (63%, n=278) geeft aan dat er naast de patroon nog iemand anders betrokken was bij de begeleiding van advocaat-stagiairs als praktijkbegeleider. Uit de toelichtingen die bij deze vraag zijn gegeven blijkt dat er variatie bestaat in de manier waarop kantoren de begeleiding van stagiairs hebben ingericht. Sommige patroons zijn nauw betrokken bij de dagelijkse begeleiding, maar dat is niet altijd zo. Bij sommige kantoren worden stagiairs opgenomen in een team en werken daar onder de hoede en begeleiding van verschillende ervaren advocaten, afhankelijk van de casussen waar zij aan werken; bij andere kantoren wisselen stagiairs halverwege de stage van afdeling of team om zo bredere ervaring en kennis op te doen. Veelal zijn het senior advocaten of partners die optreden als dagelijkse begeleiders, maar niet altijd. Door de dagelijkse begeleiding niet alleen door de patroon te laten plaatsvinden kunnen de stagiairs ook inhoudelijk worden begeleid bij zaken die buiten het expertisegebied van de patroon liggen. Dit wordt door stagiairs en patroons als meerwaarde gezien.

Geïnterviewde patroons

Eén van de geïnterviewde patroons is actief in het bestuursrecht, de ander in privaatrecht. Beide patroons hebben al veel ervaring met het begeleiden van stagiairs. De advocaat-stagiairs die zij begeleiden volgen de beroepsopleiding voornamelijk via de UO (bestuur) of LFS (privaat). De begeleiding van de stagiairs in de praktijk gebeurt niet uitsluitend door de patroon, afhankelijk van de zaak wordt een stagiair ook begeleid door andere ervaren medewerkers.

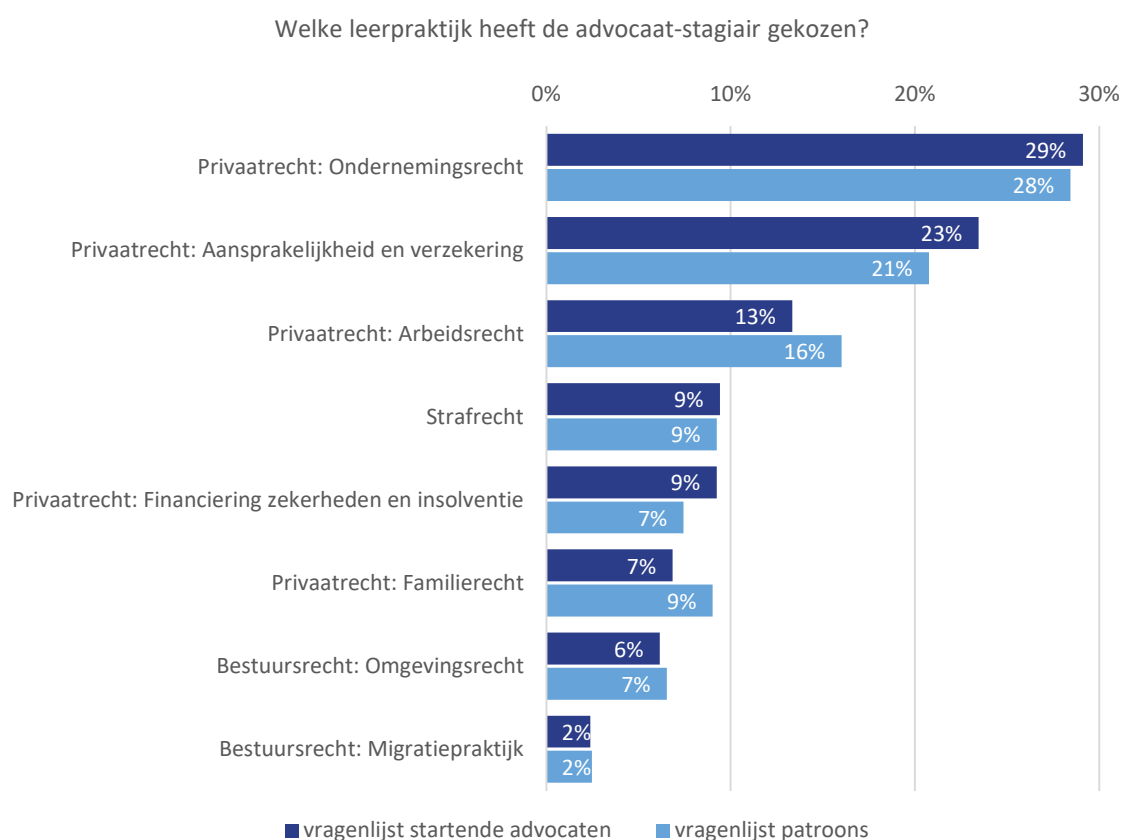
2.4 Opleiding

In tabel 2.1 en figuur 2.1 is te zien welke hoofd- en leerpraktijken de startende advocaten hebben gevolgd. Met 82 procent is privaatrecht de meest gevolgde hoofdpraktijk. Binnen de hoofdpraktijk privaatrecht is de meest gekozen leerpraktijk ondernemingsrecht (29%), gevolgd door de leerpraktijk aansprakelijkheid en verzekering (23%). De hoofdpraktijken strafrecht en bestuursrecht werden beiden door negen procent van de startende advocaten gevolgd. Ook aan de patroons is gevraagd welke hoofd- en leerpraktijken de advocaat-stagiairs die zij hebben begeleid volgden. Hieruit blijkt eenzelfde verdeling van de gevolgde hoofd- en leerpraktijken.

Tabel 2.1 Gekozen hoofdpraktijken door startende advocaten

Gekozen hoofdpraktijken	Vragenlijst startende advocaten		Vragenlijst patroons	
	n	%	n	%
Privaatrecht	479	82%	362	82%
Strafrecht	55	9%	41	9%
Bestuursrecht	50	9%	40	9%
Totaal	584	100%	443	100%

In figuur 2.1 is te zien dat de grootste groep startende advocaten voor de leerpraktijk ondernemingsrecht heeft gekozen, gevolgd door aansprakelijkheid en verzekering. Ook hier zien we dat strafrecht en bestuursrecht een kleiner aandeel vormen, met migratiepraktijk als kleinste groep.

Figuur 2.1 Verdeling gevolgde leerpraktijken (bron: vragenlijst startende advocaten)

Zowel aan startende advocaten als aan patroons (tabel 2.2) is gevraagd waar de advocaat-stagiair het decentrale deel van de beroepsopleiding heeft gevolgd. Het grootste deel (82-83%) van de advocaat-stagiairs deed dit bij de UO. Een kleiner deel (16-17%) volgde de decentrale opleiding bij de LFS en slechts enkele advocaat stagiairs (1%) bij De Brauwery.

In de praktijk volgt 75 procent van de advocaat-stagiairs het decentrale deel van de opleiding bij de UO; 23 procent bij de LFS en drie procent bij De Brauwierij.⁶ De respons is dus scheef verdeeld, waarbij stagiairs die de opleiding volgden bij De Brauwierij en LFS zijn ondervertegenwoordigd.

Tabel 2.2 Waar heeft de advocaat-stagiair het decentrale deel van de beroepsopleiding gevolgd?

Opleidingsinstituut decentrale deel van de beroepsopleiding advocaten	Vragenlijst startende advocaten		Vragenlijst patroons	
	n	%	n	%
De Uitvoeringsorganisatie (UO)	481	82%	368	83%
The Law Firm School (LFS)	99	17%	72	16%
De Brauwierij (De Brauw Blackstone Westbroek)	4	1%	3	1%
Totaal	584	100%	443	100%

Tabel 2.3 toont de omvang van de kantoren waar de startende advocaten werkzaam waren als advocaat-stagiairs. Een klein deel (5%) van hen was niet verbonden aan een advocatenkantoor, maar was advocaat-stagiair-ondernemer; 42 procent was werkzaam bij een klein kantoor, 22 procent bij een middelgroot kantoor en 32 procent bij een groot kantoor. Ook aan patroons is gevraagd naar de omvang van het kantoor waar zij werkzaam zijn. Dit laat een vergelijkbare verdeling zien in omvang van het kantoor; ongeveer de helft (48%) van de patroons werkt bij een klein kantoor, 22 procent bij een middelgroot kantoor en dertig procent bij een groot kantoor.

Tabel 2.3 Omvang kantoor waar advocaat-stagiairs werkzaam zijn

Wat is de omvang van uw kantoor?	Vragenlijst startende advocaten		Vragenlijst patroons	
	n	%	n	%
n.v.t. stage als advocaat-stagiair-ondernemer (zelfstandige praktijk) *	29	5%	n.v.t. *	n.v.t. *
Klein (20 of minder)	243	42%	213	48%
Middel (21 tot 60)	127	22%	96	22%
Groot(meer dan 60)	185	32%	134	30%
Totaal	584	100%	443	100%

*deze antwoordoptie gold alleen voor startende advocaten.

⁶ Bron: NOvA.

2.5 Ervaringen van startende advocaten met de vernieuwde beroepsopleiding

Aan startende advocaten is gevraagd in hoeverre zij het eens zijn met een aantal stellingen over de beroepsopleiding. Figuur 2.2 toont hoeveel respondenten het (zeer) eens of (zeer) oneens waren met elke stelling. Over het algemeen oordelen startende advocaten positief over de genoemde aspecten van de beroepsopleiding. Met veruit de meeste stellingen is een meerderheid het (zeer) eens. Het meest eens zijn startende advocaten met de stellingen 'De groepsindeling zorgt voor contacten en uitwisseling van ervaringen met advocaten die op andere kantoren werken' en 'Ik was goed voorbereid op het voeren van een pleidooi op basis van de casus processtukken voor de integratieve dagen'. 84 procent geeft aan het hiermee (zeer) eens te zijn. Over de integratieve dagen daarentegen zijn minder mensen tevreden. Minder dan de helft (45%) van de startende advocaten vindt dat de casussen voor de integratieve dagen voldoende aansluiten bij de praktijk, iets meer dan een derde (35%) vindt dat de casussen onvoldoende aansluiten bij de praktijk.

Figuur 2.2 Oordelen over de vernieuwde beroepsopleiding advocaten (BA), gesorteerd op mate van (zeer) mee eens (bron: vragenlijst startende advocaten)

Ook in de interviews met startende advocaten is gevraagd naar hun ervaringen tijdens de beroepsopleiding advocaten. De geïnterviewden zijn over het algemeen positief over de vernieuwde beroepsopleiding, met name over de verschuiving van focus op juridische kennis naar

meer vaardigheden en softskills. Zij waarderen dat de opleiding minder toetsgericht is en meer aandacht heeft voor praktische vaardigheden zoals cliëntcommunicatie, acquisitiesprekken, gedragsregels en ethiek. De opleiding werd als een fijne en vertrouwde omgeving ervaren. Het ontmoeten van andere startende advocaten, uitwisselen van ervaringen en het opbouwen van een netwerk worden als heel waardevol gezien. Maar startende advocaten uitten ook punten van kritiek in de interviews. Zo zijn de huiswerkopdrachten volgens hen vaak soft en vaag, bovendien bestaat de indruk dat de opdrachten vooral bedoeld zijn om een verplicht vinkje te halen en minder om er daadwerkelijk van te leren. Verder ervaren sommigen de beoordeling van de integratieve dagen als willekeurig, niet transparant en te afhankelijk van de examinerator. Daarnaast zijn startende advocaten strafrecht en bestuursrecht van mening dat het inhoudelijke programma onvoldoende aansluit bij hun dagelijkse praktijk, en vinden zij de keuzemogelijkheden binnen het bestuursrecht te beperkt. De communicatie vanuit de beroepsopleiding werd door sommigen bovendien als heel schools ervaren, zij voelden zich *“een beetje als kleuter behandeld”* in plaats van als professionals.

Wat betreft begeleiding door de patroon komt uit de interviews het algemene beeld naar voren dat de begeleiding van advocaat-stagiairs in de praktijk beperkt en weinig gestructureerd was. Begeleiding door de patroon verloopt vaak informeel en krijgt bijvoorbeeld vorm in samenwerking en feedback tijdens het dagelijkse werk. Voor sommige startende advocaten was er incidenteel een formeel feedback moment, zoals een jaarlijks beoordelingsgesprek. Bovendien waren patroons in de meeste gevallen niet actief betrokken bij de beroepsopleiding. Voor de zij-instromers die we hebben gesproken lag de focus van de begeleiding door de patroon voornamelijk op de praktische aspecten van ‘het advocaat zijn’ en minder op de juridisch-inhoudelijke begeleiding. Startende advocaten delen grotendeels de ervaring dat zij als advocaat-stagiair vanaf het begin zelfstandig waren, de autonomie die zij hierdoor ervaren wordt als positief gezien. Dit betekent ook dat het initiatief voor begeleiding veelal bij de stagiair zelf lag.

Aan startende advocaten is ook gevraagd wat zij van de studiedruk van de beroepsopleiding advocaten vinden. Een grote meerderheid (n=408, 70%) vindt de studiedruk precies goed. Een kwart (n=143, 25%) geeft aan dat de studiedruk (veel) te laag is. Verder vindt klein deel (n=33, 5%) de studiedruk van de beroepsopleiding advocaten te hoog en geen van de respondenten ervaart de studiedruk als veel te hoog.

Uit de interviews met startende advocaten blijkt dat de meeste van hen de studiedruk van de beroepsopleiding laag vonden, wat in combinatie met een drukke praktijk juist als prettig werd ervaren. Hierdoor is de opleiding goed te combineren met de stage, zeker wanneer kantoren advocaat stagiairs ruimte bieden om (een deel van) de opleiding tijdens kantooruren te doen. Huiswerkopdrachten worden echter vaak als te makkelijk en weinig uitdagend omschreven. Ze kosten wel tijd, maar leveren volgens de geïnterviewden weinig op. Ook speelt mee dat voor de opdrachten geen cijfers werden gegeven. De wens is niet zozeer een hogere studiedruk, maar een kwalitatief betere, praktijkgerichtere invulling die beter aansluit bij het dagelijkse werk als advocaat.

De opmerkingen van startende advocaten over hun ervaringen met de opzet en structuur van de beroepsopleiding sluiten hierbij aan. Hieruit kwam onder meer naar boven dat de casussen op de integratieve dagen niet voor iedereen goed aansluiten bij de stagepraktijk, dat sommigen zich niet goed voorbereid voelden voor de integratieve dagen: *“Begeleiding bij de opmaak van en feedback op de (voorbereidende) processtukken is voldoende, maar de uitleg over de opzet/beoordelingscriteria sluit niet aan bij de uitleg die (sommige) beoordelaars daaraan geven. Dit maakt dat ook de voorbereiding niet geheel aansluit bij de daadwerkelijke toets. Dat is jammer.”*. Daarnaast bleek dat niet alle beoordelaars op dezelfde manier beoordeelden: *“[...] Bovendien lijken ook de beoordelaars zelf de beoordelingscriteria verschillend te interpreteren. Het is mensenwerk, dat begrijp ik, maar ik denk dat er absoluut meer tijd geïnvesteerd moet worden om de neuzen van de beoordelaars zelf dezelfde kant op te krijgen, en daarnaast ook voor de docenten (en dus de cursisten) diezelfde informatie beschikbaar te stellen.”*

Bovendien vonden startende advocaten de volgorde van de behandelde onderdelen niet altijd logisch: *“Bij strafrecht komen onderdelen soms pas te laat in de beroepsopleiding. Je hebt deze dan al meermaals langs zien komen in de praktijk en krijgt het dan pas in de opleiding, beetje mosterd na de maaltijd.”*

Uit de schriftelijke toelichting die startende advocaten gaven in de vragenlijst blijkt dat er tussen advocaat-stagiairs grote verschillen bestaan in de aanwezige kennis op het gebied van de aangeboden lesstof in de beroepsopleiding advocaten. Gepersonaliseerde leerroulers zouden hier eventueel beter bij aan kunnen sluiten. In de interviews is gevraagd hoe startende advocaten hier tegenover staan. Volgens hen houdt de opleiding te weinig rekening met de positie, voorkennis, eerdere ervaring en situatie van startende advocaten. Meer maatwerk is dan ook gewenst, maar startende advocaten zien gepersonaliseerde leerroutes niet als dé oplossing. Zij twijfelen aan de haalbaarheid ervan, gezien de omvang van de opleiding. En vrezen dat meer gepersonaliseerd aanbod ten koste gaat van groepscohesie en uitwisseling tussen advocaat-stagiairs van andere kantoren, die als groot pluspunt van de opleiding worden gezien. Dit weegt voor de geïnterviewden zwaarder dan de mogelijkheid tot gepersonaliseerde programma's die je individueel volgt. Het digitale deel zou eventueel wel meer gepersonaliseerd kunnen worden naar de behoefte van de stagiair.

Online onderwijs

Figuur 2.3 toont de mate waarin startende advocaten tevreden zijn met het (online) onderwijs op afstand, het aantal contacturen, het niveau en de manier van toetsing. Het meest tevreden zijn de startende advocaten over het aantal contacturen tijdens de beroepsopleiding advocaten (76% tevreden of zeer tevreden). Verder is een meerderheid (58%) (zeer) tevreden over de manier van toetsing. 41 procent is (zeer) tevreden over het (online) onderwijs op afstand tijdens de beroepsopleiding, opvallend bij deze stelling is dat een vijfde (20%) aangeeft dat dit niet op hen van toepassing is. Minder tevreden zijn startende advocaten over het niveau van de opleiding; bijna een derde (32%) is hier (zeer) ontevreden over en bijna een kwart (24%) staat hier neutraal tegenover.

Meerdere opmerkingen gingen over de aansluiting van de getoetste casussen bij de gekozen rechtspraktijk:

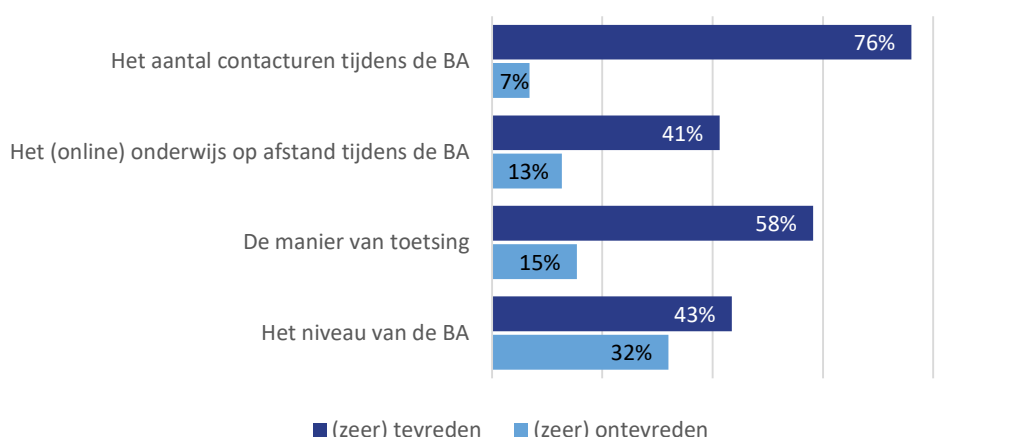
“casussen stonden erg ver af van mijn praktijk, dat maakt dat de toetsing een beetje ‘ver van mijn bed show’ was/enigszins onecht voelde”

“Bij de voorbereiding op de integratieve dag en de verplichte opdrachten worden casus gebruikt die voor sommige deelnemers niet altijd binnen expertisegebied liggen. De nadruk ligt daardoor te veel op de inhoud terwijl het in veel oefeningen (denk aan de onderhandeling) meer over de vorm zou moeten gaan.”

“de uitleg over de opzet/beoordelingscriteria sluit niet aan bij de uitleg die (sommige) beoordelaars daaraan geven. Dit maakt dat ook de voorbereiding niet geheel aansluit bij de daadwerkelijke toets. Dat doet af aan zowel de kwaliteit van de toetsing als de kwaliteit van de opleiding. Bovendien lijken ook de beoordelaars zelf de beoordelingscriteria verschillend te interpreteren. Het is mensenwerk, dat begrijp ik, maar ik denk dat er absoluut meer tijd geïnvesteerd moet worden om de neuzen van de beoordelaars zelf dezelfde kant op te krijgen, en daarnaast ook voor de docenten (en dus de cursisten) diezelfde informatie beschikbaar te stellen.”

Over de ethiektoets is men doorgaans positief. *“De Ethiektoets is een goed middel om de Gedragsregels en het tuchtrecht te leren. Een ‘klassieke’ toets die gewoon dwingt om de stof een keer heel goed door te nemen.”* Maar over de integratieve dagen klinken zowel positieve als negatieve geluiden. Zo wordt gezegd dat: *“De integratieve dagen sluiten goed aan bij de praktijk. De simulatie van de zitting en de onderhandeling helpen daadwerkelijk om te oefenen met hoe je hiermee omgaat, vergelijkbaar met een echte zitting en onderhandeling”*. Kritiek op de integratieve dagen had vooral betrekking op de beoordeling door de examinatoren. Die werd door meerdere respondenten als wisselend of subjectief ervaren. *“ik vond de toetsing tijdens de beroepsopleiding advocaten erg wisselend en matig; examinatoren waren niet op elkaar afgestemd en ofwel zeer streng ofwel zeer soepel in het geven van resultaten. Soms moest je een voorbereidende opdracht opnieuw uitvoeren; soms was het prima. Dat was op voorhand ook totaal niet in te schatten.”*

Verder werd er door sommige startende advocaten vakinhoudelijke diepgang gemist: *“Ik mis een tentamen burgerlijk procesrecht en een verdiepingstentamen in jouw eigen specialisatie. Dat zou echt de basis moeten zijn. Met welke echte kennis loop je nu weg van de beroepsopleiding advocaten? Gewoon amper. Je moet nu alles zelf in de praktijk leren terwijl de beroepsopleiding advocaten dat naar mijn mening juist zou moeten ondersteunen.”* En: *“Ik vond de beroepsopleiding advocaten goed georganiseerd en het onderwijs redelijk goed, alleen het had van mij veel diepgravender en theoretischer gemogen.”*

Figuur 2.3 Tevredenheid met aspecten van de beroepsopleiding advocaten (BA), gesorteerd naar mate van tevredenheid (bron: vragenlijst startende advocaten)

Figuur 2.4 laat de oordelen van startende advocaten zien over de voorbereiding op het werk als advocaat door de beroepsopleiding advocaten. 94 procent is het (zeer) eens met de stelling dat de opleiding hen voldoende geleerd heeft op het gebied van ethiek en tuchtrecht. Verder vindt een meerderheid (58%) van de startende advocaten dat de beroepsopleiding advocaten sterk heeft bijgedragen aan hun ontwikkeling op het gebied van soft skills en is ongeveer de helft het eens met de stellingen dat ze zich goed voorbereid voelen op hun werk als advocaat (50%) en dat de inhoud van de beroepsopleiding goed aansluit bij hun werk als advocaat in de praktijk (46%). Wat meer verdeeld zijn de meningen over de bijdrage van de beroepsopleiding advocaten aan de ontwikkeling op het gebied van vaktechnische vaardigheden en de mate waarin de opleiding aansluit bij actuele ontwikkelingen in de samenleving en rechtstaat. Daar is een meerderheid het (zeer) mee oneens.

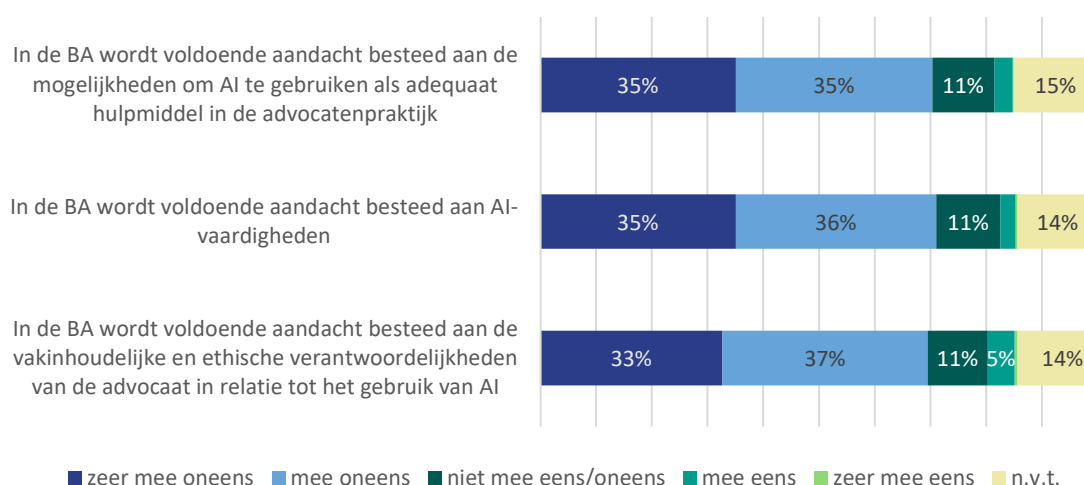

Figuur 2.4 Oordelen over de voorbereiding van de beroepsopleiding (BA) op het werk als advocaat, gesorteerd naar mate van (zeer) mee eens (bron: vragenlijst startende advocaten)

In de interviews is dieper ingegaan op de aansluiting en voorbereiding op de praktijk. Hieruit kwam naar voren dat (de aanloop naar) de mootcourt in jaar 1 als leerzaam en relevant wordt ervaren. Met name door de sessies waarin met acteurs wordt geoefend om moeilijke gesprekken te voeren, zowel met cliënten als met patroons. De mootcourt zelf sluit echter voor sommigen minder goed aan op de dagelijkse praktijk, omdat er vaardigheden worden getoetst (zoals pleiten zonder papier) die tegenwoordig in de rechtszaal nog maar zelden zo worden toegepast. Ook zijn niet alle onderdelen even relevant voor iedere leerpraktijk. Tegelijkertijd wordt erkend dat de beroepsopleiding onvermijdelijk algemeen en divers is, omdat deelnemers uit uiteenlopende rechtsgebieden en leerpraktijken komen. En juist die diversiteit wordt als waardevol en verrijkend ervaren.

AI in de beroepsopleiding advocaten

Ook is startende advocaten gevraagd naar hun oordeel over AI in de opleiding (figuur 2.5). Over dit onderwerp zijn zij minder tevreden. Zo vindt een ruime meerderheid (70%) dat er onvoldoende aandacht wordt besteed aan de mogelijkheden om AI te gebruiken als adequaat hulpmiddel in de advocatenpraktijk, dat er onvoldoende aandacht wordt besteed aan AI-vaardigheden (71%) en dat er onvoldoende aandacht wordt besteed aan de vakinhoudelijke en ethische verantwoordelijkheden van de advocaat in relatie tot het gebruik van AI (70%). Zo'n vijftien procent van de respondenten geeft aan dat de vragen over AI niet van toepassing zijn. Vermoedelijk omdat deze geen gebruik maken van AI in hun praktijk, of dat het nog niet echt werd toegepast toen zij de opleiding volgden (vanaf maart 2021).

Figuur 2.5 Oordelen over AI in de beroepsopleiding advocaten (BA) (bron: vragenlijst startende advocaten)

In de interviews zijn we dieper ingegaan op het thema AI. Startende advocaten gaven aan dat hier (bijna) geen aandacht voor was toen zij de beroepsopleiding volgden (zie ook 2.8 voor verbeteringsuggesties). Desalniettemin wordt het gezien als een belangrijke maatschappelijke ontwikkeling, waar in de opleiding aandacht voor moet zijn. Binnen de praktijk van de

geïnterviewden wordt AI steeds meer geïntroduceerd, vooral als hulpmiddel voor het genereren van ideeën en om standaardtaken makkelijker te maken (teksten samenvatten, spellingscontrole, mails opstellen). Maar de toepassing van AI staat in de meeste praktijken nog in de kinderschoenen, de advocatenkantoren zijn zoekend. Ook merken ze dat steeds meer cliënten AI gebruiken, *“als advocaat kan je er daarom niet meer omheen”*. Startende advocaten zien het als taak van de opleiding om ervoor te zorgen dat alle advocaten AI-geletterd zijn, dat ze de risico's, functies en voordelen van AI kennen. Met name aandacht voor de risico's van AI is belangrijk, omdat het – vooral voor startende advocaten die net van de opleiding komen – verleidelijk kan zijn om blind op AI te vertrouwen waardoor ze minder zelf nadenken en leren: *“AI is gevaarlijk op moment dat je het gebruikt ter opvulling van kennis die je niet hebt”, en: “AI redeneert heel erg naar het gewenste resultaat toe, zonder dat de kwaliteit van de redenering deugt.”*

Sterke punten van de Beroepsopleiding volgens startende advocaten

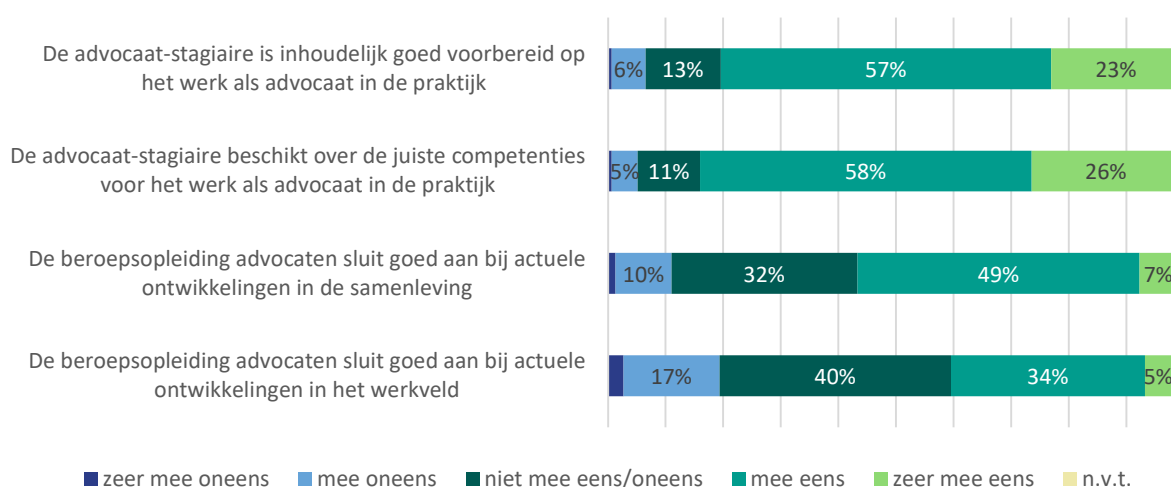
Aan de startende advocaten is tot slot de open vraag gesteld wat zij het meest waardevol vonden aan de beroepsopleiding advocaten en zeker zouden willen behouden voor toekomstige advocaat-stagiairs. Deze vraag is door ruim 500 startende advocaten beantwoord. Het vaakst noemen respondenten hier het contact met mede advocaat-stagiairs en het onderling uitwisselen van ervaringen als meest waardevol; *“Het is erg fijn om in een veilige omgeving je ervaringen te kunnen delen met mensen die hetzelfde beroep hebben en tegen dezelfde dingen aanlopen. Dat geeft rust en helpt relativeren”; “Contact met andere advocaat-stagiairs/ondernemers die in hetzelfde schuitje zitten als jezelf en wellicht dezelfde dingen meemaken of juist niet. Van elkaar kunnen leren is denk ik het meest waardevolle van de beroepsopleiding”*. Verder worden de aandacht voor ethiek en gedragsregels veel genoemd want *“daar wordt binnen kantoor en in de rechtenstudie weinig aandacht aan besteed”*, alsook de focus op vaardigheden (bijv. pleiten, het opstellen van processtukken, onderhandelen) omdat: *“dit iets is wat je niet leert op de vooropleidingen, maar wel relevant is voor het beroep van advocaat”* en de praktijkgerichte vormgeving van het onderwijs (praktijkoefeningen, trainingen met acteurs). Verder worden de integratieve dagen door een deel van de startende advocaten als waardevol gezien, *“aangezien dit handige skills zijn voor de praktijk”*. Ook de aandacht voor soft skills (communicatieve vaardigheden) wordt gewaardeerd; *“Vanwege de uiteenlopende dagelijkse praktijken is de focus op de soft skills denk ik erg belangrijk”, “Omdat je dit op andere plekken niet echt leert. In de praktijk ligt de focus daar vaak niet op, terwijl deze vaardigheden essentieel zijn om een goede advocaat te zijn”*. Aanvullend noemden de startende advocaten in de interviews als pluspunt dat er niet te veel toetsmomenten waren, zeker naast een drukke praktijk was dit fijn.

2.6 Ervaringen van patroons met vernieuwde beroepsopleiding

In figuur 2.6 is te zien dat een ruime meerderheid van de patroons tevreden is over de geschiktheid van de advocaat stagiairs voor het werk in de praktijk. Een ruime meerderheid is het (zeer) eens met de stelling dat de advocaat stagiairs inhoudelijk goed zijn voorbereid op het werk als advocaat in de praktijk (80%) en ook dat zij over de juiste competenties beschikken voor dat werk (84%).

In het interview benadrukken de patroons dat de voorbereiding op het werk als advocaat bestaat uit een combinatie van kantoor, patroon en beroepsopleiding. *“Het is een mix. Ze leren nuttige dingen, maar het moet ook vanuit het kantoor komen en wat ze van de patroon leren is ook belangrijk”*.

Over de aansluiting van de beroepsopleiding advocaten bij actuele ontwikkelingen in de samenleving en het werkveld geven de patroons vaker een neutraal antwoord (mogelijk omdat zij hier geen zicht op hebben). Iets meer dan de helft van de patroons is het (zeer) eens met de stelling dat de opleiding goed aansluit bij actuele ontwikkelingen in de samenleving (56%). Een kleiner aandeel (39%) van de patroons is het eens met de stelling dat de opleiding goed aansluit bij actuele ontwikkelingen in het werkveld, een vijfde van de patroons is het oneens met deze stelling.

Figuur 2.6 Oordelen over de voorbereiding van de advocaat-stagiairs op de praktijk (bron: vragenlijst patroons)

Ook uit de open antwoorden komt naar voren dat patroons vooral positief zijn over de aandacht voor vaardigheden en soft skills, evenals over de praktijkgerichtheid van de opleiding. Ook is men veelal te spreken over de verminderde studielast in de vernieuwde opleiding. Zoals enkele patroons opmerken *“Betere balans tussen inhoudelijke vakken en vaardigheden. Minder zware belasting voor de stagiair t.o.v. oude opleiding”* en *“Beter dan voorheen gericht op de (toekomstige) praktijk van de stagiair”*. Daar staat tegenover dat er ook patroons zijn die het

jammer vinden dat er minder op juridisch inhoudelijke competenties wordt getoetst: *“te veel accent op ethiek en niet beroep-specifieke vaardigheden, maar te weinig op juridisch inhoudelijke vaardigheden.”*

In aanvulling hierop geven de patroons in het interview aan dat het bijdraagt aan de houding en deelname van startende advocaten als advocaat-stagiairs echt als advocaat worden benaderd. *“Stagiairs worden nu door de opleiding soms behandeld alsof ze op school zitten”, “Er wordt ook als advocaat verwacht dat je zelfstandig zaken behandelt, zou niet anders moeten zijn bij de beroepsopleiding.”*

2.7 De rol van patroon

Tabel 2.4 laat zien dat de meerderheid (79%) van de patroons de mate waarin zij bij de beroepsopleiding advocaten worden betrokken precies goed vindt. Een deel van hen (20%) zou graag meer betrokken willen zijn. Uit de open opmerkingen van degenen die tevreden zijn over de mate van betrokkenheid valt op te maken dat er verschillen bestaan in de mate betrokkenheid die de patroons ervaren en wensen:

“Ik ervaar geen enkele betrokkenheid, maar dat is ergens wel goed. Van de beroepsopleiding verwacht ik vooral een gedegen basis, het gros van de opleiding van de stagiair vindt echter in de praktijk plaats.”

“Ik heb zelf veel contact ivm de opleiding, maar merk dat dit een uitzondering is en zeker niet alle patronen dat zo doen.”

Veel patroons geven aan het prettig te vinden om op de hoogte te worden gehouden van de studievoortgang. Er lijkt weinig behoefte aan meer contact met de opleiding, zeker wanneer stagiairs hun patroons goed op de hoogte houden: *“Ik vind het precies goed, omdat mijn stagiairs mij goed op de hoogte houden, ook van de te maken opdrachten.”* En: *“Als patroon is er veel gelegenheid, en meer dan in mijn eigen stageperiode (2002-2005) om betrokken te zijn bij de opleiding van de eigen stagiair. De Rotterdamse balie is daarnaast ook nog eens actief op dit vlak. Meer dan de huidige interactie zou ik eerlijk gezegd wel te veel vinden.”*

De patroons die aangeven (te) weinig bij de beroepsopleiding advocaten te worden betrokken geven ook aan dat veel afhangt van hoe patroon en stagiair samenwerken: *“Er is relatief weinig interactie, althans deze is afhankelijk van de patroon/stagiair. waarom niet de patroon betrekken bij de (praktijk) opdrachten, bij presentaties, etc.? Zodat de begeleiding op kantoor meer aansluit bij de fase van de beroepsopleiding maar ook bij evt. verbeterpunten.”* De enkelen die de gevraagde betrokkenheid juist te veel vinden klagen over bureaucratie: *“we moeten vrij veel doen aan evaluaties maar zijn inhoudelijk ook niet echt betrokken”* en missen terugkoppeling.

Een geïnterviewde patroon geeft aan dat je als patroon zelf een actieve of minder actieve rol kunt nemen, afhankelijk van de behoefte.

Tabel 2.4 Oordeel over mate van betrokkenheid bij de beroepsopleiding advocaten (bron: vragenlijst patrooms)

Wat vindt u van de mate waarin u als patroon wordt betrokken bij de beroepsopleiding advocaten?		
Te weinig	88	20%
Precies goed	351	79%
Te veel	4	1%
Totaal	443	100%

Iets minder dan de helft (47%) van de respondenten geeft aan zich door de patrooncursus goed of uitstekend voorbereid te voelen op de rol van patroon; 44 procent voelt zich er redelijk door voorbereid en negen procent voelt zich slecht of heel slecht voorbereid op deze rol.

Uit de schriftelijke toelichtingen die konden worden gegeven in de vragenlijst komt naar voren dat patrooms de cursus vooral nuttig vinden voor onervaren patrooms. Ook over de intervisie met andere patrooms is men te spreken: *“De cursus is niet slecht, maar ik ben al twintig jaar patroon, heb meer ervaring dan de docent, leer dus niets meer. Ten opzichte van de verplichte intervisie heeft het daarom geen toegevoegde waarde voor mij.”* En: *“Ik zie de patroonscursus met name als een klankbord met andere advocaten en het opdoen van tips en tricks bij de opleiding van advocaat-stagiairs.”* De cursus lijkt echter niet altijd goed aan te sluiten bij de praktijk op sommige kantoren en de variatie die er is in de begeleiding van stagiairs bij verschillende kantoren: *“Voor mijzelf is deze cursus (en opfriscursussen) volstrekt zinloos, zonde van mijn tijd. Afgezien van mijn jarenlange ervaring wordt er binnen ons internationale kantoor veel aandacht besteed aan o.a. geven van feedback aan jongere advocaten. Dus de door de cursus behandelde stof is goed bekend. Bovendien zijn het juist advocaat-medewerkers die zorgen voor de dagelijkse begeleiding van de advocaat-stagiairs. Voor hen staat deelname aan de patroonscursus echter niet open.”* Uit de opmerkingen kwam verder naar voren dat er verschillend wordt gedacht over de nadruk die er in de patroonscursus wordt gelegd op omgaan met generatieverschillen.

Figuur 2.7 Mate van voorbereiding op de rol van patroon door patroonscursus (bron: vragenlijst patroons).

In het interview kwam naar voren dat patroons zelf mogen kiezen welke cursus zij volgen. De wisselende beoordeling van de patrooncursus in de vragenlijst hangt vermoedelijk ook samen met verschillen in gevolgde cursussen en wie die cursus gaf. Daarnaast werd aangegeven dat de patrooncursus met name van meerwaarde kan zijn voor patroons van kleinere kantoren: *“Het gaat op een groot kantoor iets meer vanuit zichzelf.”*

2.8 Suggesties voor verbetering

Startende advocaten

Een meerderheid van de startende advocaten (n=330, 57%) geeft aan zaken te missen aan de vernieuwde beroepsopleiding advocaten (tabel 2.5), 317 van hen gaven hierbij een toelichting. Een overzicht van alle open antwoorden is opgenomen in de interne bijlage.

Respondenten geven aan vooral vakinhoudelijke en juridische verdieping en aandacht voor specifieke rechtsgebieden te missen. Een respondent zegt bijvoorbeeld: *“Ik heb het echt als een gemis ervaren dat ik geen inhoudelijke vakken had die aansluiten op mijn praktijk, terwijl je inhoudelijk juist zo veel moet leren als beginnend advocaat.”* Andere respondenten geven aan: *“Voor sommige rechtsgebieden (zoals bouwrecht, aanbestedingsrecht, huurrecht) zijn geen leerpraktijken beschikbaar die goed aansluiten. Het decentrale deel is daardoor voor deze mensen veel minder relevant voor de praktijk”* en *“Het is nu vlees noch vis; voor de advocaat gespecialiseerd in het gebied is het te basaal; voor de advocaat zonder verdergaande kennis is het ofwel niet relevant ofwel te geavanceerd”* zo stelt een respondent. Ook zouden veel startende advocaten graag meer aansluiting bij de praktijk en aandacht voor praktische vaardigheden zien. Respondenten vinden bijvoorbeeld dat *“sommige opdrachten totaal niet aansluiten bij de praktijk”*, *“veel trainers eigenlijk geen idee hebben wat de dagelijkse praktijk inhoudt, waardoor de lessen ook weinig nuttig zijn”* en *“het echte advocatenwerk ontzettend achter bleef”*. Verder mist een deel van de respondenten aandacht voor AI. *“AI zal alleen maar belangrijker worden. Het*

is daarom cruciaal dat (werken met) AI een belangrijk onderdeel van de opleiding gaat worden.” Startende advocaten zouden in de opleiding willen leren *“meer inhoudelijk over gebruik van AI, niet zozeer de gevaren, maar ook juist hoe je er goed mee om kan gaan en handige tips.”* Ook passende toetsing en feedback en aandacht voor procesrecht (*“onmisbaar”*) worden door meerdere startende advocaten gemist in de beroepsopleiding.

Ook in de interviews gaven startende advocaten aan dat zij vooral vakinhoudelijke en juridische diepgang missen. De keuzemogelijkheden worden als beperkt ervaren, er is behoefte aan meer variatie en specialistische modules die voor een bredere groep advocaten relevant zijn. Verder moet er volgens startende advocaten meer aandacht zijn voor praktijkgerichte kennisoverdracht, bijvoorbeeld over specifieke cliëntgroepen, zaakdynamieken en aanverwante disciplines waar advocaten in de praktijk mee te maken krijgen. Een ander belangrijk gemis betreft praktijksimulatie en ervaringsgericht leren. De gesprekken met acteurs worden als waardevol gezien, maar komen te weinig voor. Ook werd in een interview teleurstelling uitgesproken over simulaties die als praktijkervaring worden gepresenteerd maar dat feitelijk niet zijn, zoals de ‘dag op de rechtbank’ die plaatsvond in een hotel. Tot slot kijken startende advocaten kritisch naar de rol van docenten. Docenten kunnen met hun ervaring een belangrijke rol spelen in de kennisoverdracht door het (meer) delen van hun ervaringen. Advocaat-stagiairs hebben immers vooral baat bij eerlijke uitwisseling van praktijkervaring en minder bij persoonlijke succesverhalen.

Centrale deel

Suggesties om het centrale deel van de beroepsopleiding advocaten te verbeteren hebben met name betrekking op de structuur en opzet en de integratieve dagen. Zo wordt bijvoorbeeld gesuggereerd om bepaalde onderdelen eerder of juist later in de opleiding aan bod te laten komen. Concrete suggesties zijn: *“Ethiek volgt pas vrij laat, terwijl mediation heel erg vroeg is”* en *“het zou logischer zijn om een gedeelte van het centrale deel (dat ziet op reflecties op het werk e.d.) pas in jaar 2 te laten plaatsvinden, omdat er dan meer ruimte is voor reflectie. Het is niet logisch om te moeten reflecteren als je in je tweede of derde maand van je stage zit, want dan heb je nog niet zoveel om op te reflecteren.”* Ook suggereren startende advocaten om de integratieve dagen efficiënter in te richten, onder andere door betere afstemming op het decentrale deel, minder tijd te besteden aan een voorstelrondje en *“rekening te houden met de locatie van de stagiairs.”* Verder vinden respondenten dat er in het centrale deel van de beroepsopleiding advocaten meer aandacht zou moeten zijn voor specifieke onderdelen, zoals ethiek, procesrecht, sociale advocatuur en omgang met cliënten, en dat meer variatie in deelpraktijken de opleiding ten goede zou komen. Een deel van de startende advocaten geeft bovendien aan dat de kwaliteit en het niveau van het centrale deel verhoogd moet worden, bijvoorbeeld door meer inhoudelijke diepgang en een strengere toetsing. Een andere genoemde suggestie is het zorgen voor een betere balans tussen theorie en praktijk, waarbij sommige startende advocaten behoefte hebben aan meer kennis en anderen juist meer aan praktische vaardigheden.

Uit de toelichtingen die respondenten gaven in de vragenlijst kwam naar voren dat startende advocaten graag meer aandacht voor weerbaarheid en veiligheid hadden gehad in de beroepsopleiding, bijvoorbeeld over het omgaan met veeleisende cliënten en werkdruk. In de

interviews is hier verder op doorgevraagd. Geïnterviewden vinden ook dat het thema weerbaarheid en veiligheid te weinig aan bod komt in de opleiding. Hoewel hier in de opleiding enige aandacht voor is in de vorm van een rollenspel, vonden de startende advocaten dit te soft in vergelijking de soms heftige situaties die ze in de praktijk als advocaat tegenkomen. Zij geven aan veel in de praktijk te hebben moeten ondervinden, terwijl dit volgens hen ook in de opleiding thuis hoort. *“Je moet je als stagiair zien te handhaven in een onbekende omgeving met voor jou nog onbekende codes. De gemakkelijke manier is om je maar naar alles te voegen, maar dat is niet altijd de beste oplossing.”* Een concrete suggestie die gegeven werd is om meer theoretische kennis te behandelen om instrumenteel in te zetten, bijvoorbeeld over hoe een psychopaat denkt of hoe je het beste kan de-escaleren. Ook ligt hierin volgens hen een rol voor de patroon.

Decentrale deel

Wat betreft het decentrale deel noemen startende advocaten vooral verbeterpunten met betrekking tot het verhogen van het niveau, ook niveauverschillen binnen de groep worden benoemd; *“Bij ons liep het niveau zo erg uiteen dat de helft het niet begreep en de andere helft zich verveelde.”* Als concrete suggestie wordt bijvoorbeeld genoemd: *“Als je een vakinhoudelijk onderdeel maakt, laat mensen dan van tevoren filteren op kennisniveau. Geef bijvoorbeeld de mogelijkheid om de specialisatie arbeidsrecht te volgen maar daarbij ook aan te geven of je daar enige ervaring mee hebt.”* Startende advocaten noemen verder meer inhoudelijke verdieping en een betere aansluiting op alle rechtsgebieden als verbeterpunt. Voor de advocaat-stagiairs was het huidige aanbod soms te beperkt of niet relevant voor het rechtsgebied waarin zij werkzaam zijn. Een oplossing hiervoor ligt volgens hen bij meer flexibiliteit en keuzemogelijkheden in leerpraktijken, zodat deze beter aansluiten bij de diverse praktijken van de stagiairs.

Tabel 2.5 Zijn er zaken die u mist aan de vernieuwde beroepsopleiding advocaten?

Zijn er zaken die u mist aan de vernieuwde beroepsopleiding advocaten?	Vragenlijst startende advocaten		Vragenlijst patroons	
	n	%	n	%
Ja	330	57%	122	28%
Nee	254	43%	321	72%
Totaal	584	100%	443	100%

Tot slot vroegen we startende advocaten in de interviews welke ontwikkelingen in de samenleving en rechtstaat zij zien die in de beroepsopleiding advocaten meer aandacht verdienen. Een eerste ontwikkeling die werd genoemd, die aansluit bij de bevindingen uit de vragenlijst, is toenemende digitalisering. Specifiek binnen het strafrecht was de ontwikkeling rondom encrochat de afgelopen jaren prominent aan de orde. Digitale vaardigheden en AI skills worden steeds belangrijker, de oudere garde loopt daarin achter. Ook werd in het interview met strafrechtadvocaten gesproken over de opmars van slachtoffers in het proces en onderhandelingen met het OM, waar advocaten mee moeten leren omgaan. Verder werd benoemd dat de advocatenwereld in het algemeen meer divers is geworden. Waar een advocaat eerst werd gezien als *“een oude witte man tussen een stapel boeken”*, is het tegenwoordig

belangrijk om als startende advocaat een eigen stijl te ontwikkelen en hiervoor vanuit de opleiding tools aangereikt te krijgen, aldus de geïnterviewde advocaten. In aanvulling hierop zien startende advocaten dat de rechtstaat onder druk staat, instituties worden steeds meer gewantrouwd: *“Het maatschappelijke debat wordt steeds guurder, als advocaat moet je daar tegenwicht tegen kunnen bieden.”*

Patroons

In tegenstelling tot de startende advocaten, geeft een meerderheid (n=321, 72%) van de patroons aan niets te missen aan de vernieuwde beroepsopleiding advocaten (tabel 2.5), 28 procent (n=122) van hen mist wel zaken. Bijna al deze respondenten gaven hierop een schriftelijke toelichting. Een overzicht van alle open antwoorden is opgenomen in de interne bijlage.

Uit deze open antwoorden kwamen veel onderwerpen naar voren, maar enkele thema's worden meermaals genoemd. De meeste opmerkingen gaan over de aansluiting bij het werk in de praktijk. Er is behoefte aan aandacht voor soft skills en vaardigheden die nodig zijn om op een kantoor te kunnen werken, zoals: *“Omgaan met werkdruk, veeleisende cliënten, omgaan met het runnen van een praktijk en de daarbij behorende zaken. Het commerciële aspect en het runnen van een praktijk als advocaat en ondernemer. Wat daarvoor nodig is.”* En *“Wat mogelijk nog meer versterkt kan worden, is de focus op persoonlijke ontwikkeling en zelfkennis.”*

In het interview met de patroons is gevraagd of zij het beeld herkennen dat uit de schriftelijke toelichtingen in de vragenlijst voor startende advocaten naar voren kwam, dat een deel van de startende advocaten meer aandacht voor weerbaarheid en veiligheid wenst in de beroepsopleiding. De patroons die wij spraken herkennen dit niet heel erg vanuit hun eigen praktijk. Zij gaven aan dat weerbaarheid en druk sterk afhankelijk is van het werkveld en per kantoor verschilt. Beide geven aan dat het lastig is om startende advocaten hierin te trainen, er zou een dagdeel aan gewijd kunnen worden.

Een tweede veelgenoemd verbeterpunt uit de vragenlijst is de behoefte aan inhoudelijke diepgang en betere aansluiting bij een bepaalde rechtspraktijk. Met name procesrecht wordt ook door patroons genoemd als een onderwerp dat nog onvoldoende in de master aan bod is gekomen. *“Veel meer aandacht voor praktijkvaardigheden. De nadruk op ethiek is mijns inziens overdreven. Daarmee wil ik helemaal niet beweren dat ethiek onbelangrijk is, maar een ouderwetse toets gedragsrecht, zoals zoveel jaar geleden, zou voldoende moeten zijn. Meer aandacht voor procesrecht, want dat blijkt op universiteiten toch erg weinig aandacht te hebben gekregen. Meer aandacht voor beroepsvaardigheden: de advocaat leren dat hij/zij de vertrouwenspersoon is van zijn/haar cliënt en ook zelf wat steviger in de schoenen te laten staan.”*

Ook uit het interview blijkt dat patroons specifieke wensen hebben ten aanzien van de inhoudelijke focus van de opleiding. De opleiding zou volgens hen meer inhoudelijk generiek verdiepend mogen worden. Er is behoefte aan meer aandacht voor het algemeen bestuursrecht, procesrecht en praktische vaardigheden. Omgevingsrecht wordt als minder relevant ervaren. Ook moet er voldoende aandacht zijn voor ethische aspecten. Daarnaast signaleren patroons

knelpunten in de online leeromgeving, die door stagiairs als onoverzichtelijk wordt ervaren. Wat betreft de studielast geven zij aan dat de opleiding nog steeds intensief is, maar dat de belasting in vergelijking met eerdere jaren beter in balans is. Opleidingsdagen en tentamens kunnen onder werktijd, hiervoor krijgen advocaat-stagiairs vrije dagen.

Bij patroons is er eveneens behoefte aan aandacht voor de rol van actuele ontwikkelingen zoals het gebruik van AI in de praktijk, zo wordt aangegeven in de vragenlijst. *“Beter aansluiten bij de actualiteiten, zoals de komst van AI in het werkveld - wat betekent dat voor het werk van een advocaat. En is er straks nog voldoende werk voor startende advocaten? Speelt de beroepsopleiding daar voldoende op in?”*

Ook in het interview met patroons is gesproken over AI. In de praktijken van de patroons wordt AI voor bepaalde taken al ingezet, bijvoorbeeld voor repeterende taken en tekstschrijven. Maar deze ontwikkeling staat nog aan het begin. Beide patroons erkennen het belang van AI voor de advocatuur van de toekomst: *“Het is een belangrijk onderdeel van hoe we moeten en gaan werken.”* Het lijkt hen dan ook nuttig als de opleiding aandacht besteedt aan AI, in een dagdeel of blok. Een risico dat de patroons zien is dat mensen afhankelijk worden van AI en het minder goed zelf kunnen doen. *“Het is belangrijk dat stagiairs ook nog zelf kwaliteit leveren.”* AI zou de ontwikkeling van startende advocaten in de weg kunnen zitten, maar dat hoeft niet. Er moet een balans gevonden worden. Als in de toekomst veel uitzoekwerk door AI wordt gedaan, zijn er minder mensen nodig. Toch denken de patroons dat het beroep in de kern hetzelfde zal blijven, die functie vervalt niet.

Verder blijkt uit de vragenlijst dat er onder patroons behoefte is aan meer reflectie. Andere verbeterwensen spreken elkaar enigszins tegen: zo wordt zowel gevraagd om het terugdringen van de studielast, als om meer en strengere toetsing. De verbeterwensen van patroons lopen dus uiteen.

3. Samenvattend

De hoofdvraag van dit onderzoek was in hoeverre de vernieuwde opleiding aansluit bij zowel de opleidingsbehoefte van de startende advocaten en hun patroons, als aan de eisen en veranderingen in de samenleving. Deze hoofdvraag is opgesplitst in twee deelvragen:

1. In hoeverre sluit de nieuwe opleiding aan bij de opleidingsbehoefte van de startende advocaat,
 - c. vanuit het perspectief van de startende advocaat?
 - d. vanuit het perspectief van de patroon?
2. In hoeverre sluit de nieuwe opleiding (volgens startende advocaten en patroons) aan bij de eisen en veranderingen in de samenleving?

Op basis van twee enquêtes en vier interviews kunnen we deze vragen beantwoorden op hoofdlijnen vanuit de perspectieven van startende advocaten en patroons. Hierbij moet er rekening worden gehouden met het feit dat de respons vanuit de UO en LFS groter is dan vanuit de Brauwerij.

Hoewel bijna alle startende advocaten aangeven dat zij voldoende geleerd hebben op het gebied van ethiek en tuchtrecht voor het werk als advocaat in de praktijk, voelt slechts de helft van hen zich door de beroepsopleiding advocaten goed voorbereid op het werk als advocaat. Dit lijkt zowel te liggen aan de inhoud van de opleiding (vooral procesrecht lijkt te worden gemist), de vaktechnische vaardigheden als de aansluiting bij actuele ontwikkelingen, inclusief het gebruik van AI in de rechtspraak. Ook geeft minder dan de helft van de startende advocaten aan tevreden te zijn over het niveau van de opleiding. Uit de schriftelijke toelichtingen valt op te maken dat men het niveau eerder te laag dan te hoog vindt.

Veruit de meeste organisatorische aspecten van de beroepsopleiding advocaten worden door de startende advocaten als positief beoordeeld. Minder tevreden zijn zij over de aansluiting van de casussen voor de integratieve dagen bij de praktijk, waardoor sommigen zich niet voldoende voorbereid voelden op de integratieve dagen. Dit kwam zowel naar voren in de antwoorden op de meerkeuzevragen als uit de gegeven toelichtingen in de vragenlijst en de interviews.

Eén van de hoofddoelstellingen van het vernieuwde curriculum was het verlagen van de studielast. De studiedruk wordt op dit moment slechts door een klein deel van de stagiairs als (veel) te hoog ervaren. De grote meerderheid ervaart de studiedruk als precies goed. Daar staat tegenover dat een kwart van de stagiairs de studiedruk juist (veel) te laag vindt. De wens is niet zozeer een hogere studiedruk, maar een kwalitatief betere, praktijkgerichtere invulling die beter aansluit bij het dagelijkse werk als advocaat. Een ruime meerderheid is tevreden over het aantal contacturen tijdens de opleiding.

Patroons zijn over het algemeen positief over de competenties van de startende advocaten die zij begeleiden. Ook vindt een ruime meerderheid van de patroons dat de stagiairs van de beroepsopleiding inhoudelijk goed voorbereid op het werk als advocaat in de praktijk. Hiermee lijkt de beroepsopleiding advocaten vanuit het perspectief van de patroons goed aan te sluiten bij de opleidingsbehoefte van startende advocaten.

Wel zien ook de patroons verbeterpunten: Zo zijn zij iets minder te spreken over de aansluiting bij actuele ontwikkelingen in het veld, zoals het opkomend gebruik van AI. En zouden inhoudelijke thema's, zoals met name procesrecht volgens sommigen extra aandacht behoeven in de beroepsopleiding. Deze verbeterpunten overlappen sterk met de verbeterpunten die de startende advocaten zelf noemen.

Startende advocaten geven vaker aan iets te missen aan de beroepsopleiding advocaten dan hun patroons. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat startende advocaten vooral ervaren veel te leren tijdens hun werk als advocaat in de praktijk. Tijdens hun stage maken ze veel vlieguren en doen ze veel ervaring op. De beroepsopleiding advocaten wordt gezien als ondersteunend in dat proces. De relatieve bijdrage van de beroepsopleiding aan de ontwikkeling tot advocaat is hierdoor relatief klein. Daarbij kan het voor patroons lastig zijn om in te schatten wat een advocaat-stagiair mist vanuit de opleiding omdat zij slechts betrokken zijn bij de praktijkbegeleiding.

Volgens startende advocaten zijn er zeker verbeterpunten. Zij ervaren in de beroepsopleiding advocaten veel te hebben geleerd op het gebied van ethiek en tuchtrecht, maar voelen zich door de opleiding onvoldoende voorbereid op het werk als advocaat in de praktijk. Dit gaat dan zowel om vakinhoudelijke aspecten als vaktechnische vaardigheden. Daar staat tegenover dat zowel patroons als startende advocaten aangeven aan dat *“je het vak leert in de praktijk”*.

Het verschil tussen de perspectieven van patroons en startende advocaten zou ook kunnen komen doordat patroons een minder goed beeld hebben bij de huidige opleiding dan de advocaten die de opleiding hebben gevolgd. Alle patroons hebben namelijk de beroepsopleiding oude stijl gevolgd, die meer georiënteerd was op vakinhoudelijke en cognitieve toetsing.

Over de zaken die worden gemist zijn patroons en startende advocaten het grotendeels eens: De belangrijkste zijn: procesrecht; specialisatie in bepaald rechtsgebied aansluitend bij de stagepraktijk; aansluiting bij actuele ontwikkelingen, zoals bijvoorbeeld het gebruik van AI in de praktijk en de rol ervan.

Bijlage 1 Overzicht van tabellen en figuren

Tabellen

Tabel 2.1 Gekozen hoofdpraktijken door startende advocaten	6
Tabel 2.2 Waar heeft de advocaat-stagiair het decentrale deel van de beroepsopleiding gevolgd?	7
Tabel 2.3 Omvang kantoor waar advocaat-stagiairs werkzaam zijn	7
Tabel 2.4 Oordeel over mate van betrokkenheid bij de beroepsopleiding advocaten (bron: vragenlijst patroons).....	17
Tabel 2.5 Zijn er zaken die u mist aan de vernieuwde beroepsopleiding advocaten?	20

Figuren

Figuur 2.1 Verdeling gevolgde leerpraktijken (bron: vragenlijst startende advocaten)	6
Figuur 2.2 Oordelen over de vernieuwde beroepsopleiding advocaten (BA), gesorteerd op mate van (zeer) mee eens (bron: vragenlijst startende advocaten).....	8
Figuur 2.3 Tevredenheid met aspecten van de beroepsopleiding advocaten (BA), gesorteerd naar mate van tevredenheid (bron: vragenlijst startende advocaten)	12
Figuur 2.4 Oordelen over de voorbereiding van de beroepsopleiding (BA) op het werk als advocaat, gesorteerd naar mate van (zeer) mee eens (bron: vragenlijst startende advocaten)	12
Figuur 2.5 Oordelen over AI in de beroepsopleiding advocaten (BA) (bron: vragenlijst startende advocaten)	13
Figuur 2.6 Oordelen over de voorbereiding van de advocaat-stagiairs op de praktijk (bron: vragenlijst patroons).....	15
Figuur 2.7 Mate van voorbereiding op de rol van patroon door patroonscursus (bron: vragenlijst patroons).	18

